

Latinskoamerický spiritualismus jako předobraz magického realismu

„*O mnoho let později, když stál před popravčí četou, vzpomněl si plukovník Aureliano Buendía na ono vzdálené odpoledne, kdy ho otec vzal k cikánům, aby si prohlédl led.*“¹ je první věta latinskoamerického románu *Sto roků samoty*, nad níž si Gabriel García Márquez lámal hlavu přes jednu dekádu; první věta, jež mu zabraňovala v napsání díla, které, do nejmenších detailů promyšlené, již dlouho nosil v hlavě. Sám na sebe pohlížel jako na muže, jenž věří, že tohle je jeho poslední šance, že už v životě nic jiného nenapiše, a tak veškeré své poznatky jak ze světa opravdového, tak ze světa literárního, vtěsňuje do jednoho jediného díla. A tak zahořkl, odvrátil se od literatury, psal filmové scénáře a smířil se s tím, že svůj velkolepý román nikdy nepřevede na papír.

V roce 1965 na první větu Márquez znenadání přišel, když s rodinou vyrazili na dovolenou a přímo před nimi přes silnici přešla kráva. Vrátil se tedy zpátky, opustil práci, uzamkl se a psal jako o život, zatímco se za jeho spisovatelskými zády kupila hromada dluhů.

I přestože byla později tato romantická představa o zrodu jednoho ze stěžejních děl magického realismu zpochybněna², zajímá čtenáře, jak to bylo doopravdy? Je podstatné znát objektivní pravdu, nebo si postačíme s pravdou mytickou?

Věřohodnost biblických příběhů je dnes většinou zpochybňována, a co se týče starověkých kultur a jejich kosmogonických představ, tak ty už zcela chápeme za plody primitivního smýšlení. Pokud si však uvědomíme, že člověk archaický byl ve své kapacitě uvažování o ontologických otázkách na velmi podobné, dokonce si troufám říct, že totožné úrovni kognitivních schopností, nezbyvá, než na mýty nahlížet z jiného úhlu pohledu. Pokud nebereme tyto příběhy doslovně a namísto objektivní pravdy, tedy pravdy, která popisuje, jak se svět zrodil a jak funguje, se soustředíme na pravdu mytickou, jež je mnohem subtilnější, neboť o světě vypovídá skrze příběhy a vyprávění, můžeme snad i pochopit kořeny magického realismu.

Podobný posun neboli jinak řečeno přizpůsobení se “novodobému” myšlení a jeho interpretaci můžeme spatřovat již v Novém zákoně, kde na rozdíl od starozákonních příběhů, jež byly lidu zkrátka předloženy, jsou stěžejní sdělení výkladů přetlumočena v podobnostech, která byla v té době populární a snadno pochopitelná. Je tedy důvod, proč moderní člověk nerozumí eposu o Gilgamešovi, zastaralost formy a motivů vyprávění, nikoliv obsah samotný?

Magický realismus je podle definice „umělecký směr, ve kterém se prolíná reálná skutečnost s iluzivními prvky“³. Ten moderním lidem, kteří sice žijí v reálné skutečnosti bez iluzivních prvků, ale zároveň skutečnosti obohacené vypravěčským umem a fantazií celého lidstva, musí připadat bezprostředně bližší. Je nám dovoleno prozkoumávat „náš“ svět se všemi jeho magickými a mytickými prvky, jež možná nemají hmatatelnou podstatu, ale jsou v našem chápání reality od nepaměti zakořeněny. To ostatně dokazuje tradice orálního

¹ https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf (str. 2, 6. 12. 2020)

² <https://sites.utexas.edu/ransomcentermagazine/2020/05/30/ascent-to-glory-how-gabos-masterpiece-became-a-classic/> (6. 12. 2020)

³ https://cs.wikipedia.org/wiki/Magick%C3%BD_realismus (6. 12. 2020)

folklóru každé kultury, následná poptávka po čtení po průmyslové revoluci, až po sledování filmů a televizních seriálů. Celý náš svět se skládá z malých i velkých příběhů.

Gabriel García Márquez patrně spatřoval hlubokou opravdovost a tvůrčí potenciál v příbězích svého dětství. Narodil se v menším kolumbijském městě Aracataca; jeho prarodiče ho vychovávali v domově na pobřeží, téměř odříznuti od okolního světa, ale ve stálé společnosti střídajících se rodinných příslušníků. Děd plukovníkem v občanské válce, v ústraní kvůli vraždě v duelu, babička takřka Indiánka: oba prarodiče výbornými vypravěči — dědeček o příhodách válečných, babička konverzujíc s duchy a své svědectví nonšalantně podávajíc, jako by se jednalo o všední záležitost.⁴ V tomto malém městě nedaleko řeky Magdalény a banánových plantáží pravděpodobně začaly klíčit fantastické vidiny a Márquezovi budoucí žurnalistická i literární kariéra; v rodinném domě Márquezů, u samého jádra umění vyprávět.

Přesto je při analýze románu *Sto roků samoty* hlavní pozornost odvedena od autorova domácího prostředí k autorovým zážitkům z občanské války, na které je v románu poukazováno v širším kontextu. Dílo bývá často analyzováno v duchu historie Márquezovy rodné země, Kolumbie, potažmo jako alegorie na historii celé Latinské Ameriky. Touto interpretací, kterou Márquez sám implikoval proslovem v roce 1982 při příležitosti obdržení Nobelovy ceny za literaturu⁵ je připodobnění románu k latinskoamerickým dějinám: caudillismus, potažmo machismus, občanská válka, imperialismus v podobě banánové společnosti. Samotný název proslovu – *Samota Latinské Ameriky* – poukazuje na spojitost mezi dílem a skutečnou samotou kontinentu; zároveň je apelem, že dost bylo samoty, je třeba se spojit. Není divu, že s ohledem na obsah proslovu se k románu obracíme pod úhlem pohledu, že nadpřirozené, fantaskní prvky magického realismu mají ilustrovat, ne-li podtrhnout groteskno reality a nejsou tudíž plnohodnotným interpretačním klíčem; že jsou prostředkem, nikoliv důsledkem. Můžeme invertovat toto zdánlivé porovnání důležitosti; místo děje vyzdvihnout onu magii Márquezova díla?

Uvažujme Latinskou Ameriku za kolébkou magického realismu – místo kontrastů a rozporu, kde se setkává skutečné s neskutečným, kde se posvátné zaplétá do záležitostí světských, kde nepokoj a křivda zdobí kostlivce ve skříni. Je místem, kde se křesťanství prolíná s lidovým spiritualismem a tento synkretismus se zrcadlí v Márquezově tvorbě.

Když počátkem novověku na území připlouvali evropští dobyvatelé, přivezli s sebou své katolické vyznání a masově nutili původní obyvatelstvo konvertovat, aniž by křtěným poskytl duchovní přípravu. Tímto způsobem vzniklo spojení původního animistického náboženského smýšlení s římským katolicismem.⁶ Nabízí se tak další interpretační stanovisko k románu: latinskoamerický spiritualismus.

Spiritualismus je „víra že se živí lidé mohou stýkat s duchy zemřelých, obvykle prostřednictvím média“⁷. Jde tedy o spiritualitu se zaměřením na dar jasnovidectví a věštbu pomocí duchů v kombinaci s lidovou pověřivostí. V románu *Sto roků samoty* nacházíme několik postav ztělesňujících tento postoj i fenomén duchů.

⁴ <https://www.notablebiographies.com/newsmakers2/2005-Fo-La/Garc-a-M-rquez-Gabriel.html> (7. 12. 2020)

⁵ <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1982/marquez/biographical/> (7. 12. 2020)

⁶ <https://place.asburyseminary.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1547&context=asburyjournal> (str. 12, 7. 12. 2020)

⁷ <https://cs.wikipedia.org/wiki/Spiritualismus> (8. 12. 2020)

Prvním zbloudilým mrtvým se stává Prudencio Aguilar, který svou tesknou přítomností budí výčitky svědomí u svého vraha, patriarchy rodu Buendíů, José Arcadia Buendía. O mnoho let později José Arcadia Buendía vyhledá v jeho novém domově a stanou se přáteli. Prudencio Aguilar později pečuje o svého dávného vraha, když se sám ocitá na sklonku života, a pak jej doprovodí „na druhý břeh smrti“. José Arcadio Buendía po svém skonu rodinu také několikrát posmrtně navštíví, aniž by přítomnost přízraku připadala komukoliv podivná.

Třetím významným duchem je postava Melquíadesa, jehož jméno se objevuje jak na první straně románu, tak na poslední – rod Buendíů provází po celé jeho trvání: jeho předpověď, že Macondo bude „zářivé město s velkými skleněnými domy, kde nezůstane ani stopy po rodu Buendíových“⁸ se naplní v konečné části románu, když Aureliano rozluští poslední verše Melquíadesových pergamenů a pochopí, že celé město bude smeteno z povrchu zemského. I zde se můžeme uchýlit k náboženskému výkladu: proctví apokalypsy.

Nyní obraťme pozornost k médiím, jejichž vizemi je příběh doslova protkaný. Ta představují ženy Macondo: Úrsula, matriarcha rodu, a Pilar Ternerová.

Úrsula je jedna z postav, která duchy vidí a rozumí osudu členů své rodiny. Umírá mezi posledními, a tak její odlišnost nespočívá v daru vnímání předzvěstí – ať už klamných, nebo ne –, vůči kterým jsou citlivé i další postavy, ale moudrostí, jež je vzhledem k její dlouhověkosti a všudypřítomnosti konstantou.

Následující scéna ji do pozice média vyloženě staví, jelikož plukovník Aureliano Buendía svého mrtvého otce nevidí a neslyší tak ani předzvěst své smrti, která s podivem nenastane na bojišti, ale na stejném místě poklidně u stromu, kde mrtvý José Arcadio Buendía zvěstoval a plukovník Úrsule odpovídá s nadhledem, jako by poklidné okolnosti své smrti dávno vytušil:

„Jednoho rána našel Úrsulu pod kaštanem, jak pláče na kolenou svého mrtvého manžela. Plukovník Aureliano Buendía byl jediný z rodiny, kdo neviděl obrovitého starce, zbědovaného půlstoletým pobytem pod širým nebem. "Pozdrav svého otce," vyzvala ho Úrsula. Plukovník Aureliano Buendía na okamžik zůstal stát pod kaštanem a znovu si ověřil, že ani ona prázdná prostora ho nijak nedojímá.

"Co říká?" zeptal se.

"Je velice smutný," odpověděla Úrsula, "Myslí si, že umřeš."

"Pověz mu," usmál se plukovník, "že člověk neumírá, kdy by měl, ale tenkrát, kdy může."⁹

Úrsula je také přítomna u nanebevzetí Krásné Remedios, jež ztělesňuje nevinnost, ale zároveň pobuřuje svou lhostejností své okolí, když se prochází nahá. Mariánský kult spojený s okultními praktikami se odráží v následující pasáži:

„Poloslepá Úrsula jediná zachovala dost rozvahy, aby pochopila, jaký to vítr zavál, a ponechala mu prostěradla napospas, hledíc za Krásnou Remedios, jak jí mává na rozloučenou ze změní bělostných prostěradel, která nezadržitelně stoupala společně s ní, spolu s ní opustila svět chrobáků a jiřin, prolétla vzduchem, kde právě dobíhala čtvrtá hodina

⁸ https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf (str. 23, 8. 12. 2020)

⁹ https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf (str. 100, 8. 12. 2020)

odpolední, a navždy zmizela v nezměrných výškách, kde ji nemohli dostihnout ani nejsmělejší ptáci paměti.

*Cizinci se samozřejmě domnívali, že Krásná Remedios konečně podlehla svému nevyhnutelnému údělu včelí královny a její příbuzní se řečmi o nanebevzetí pokoušejí zachránit rodinnou čest. Fernanda, zelená závistí, se s tím divem nakonec smířila, a dlouho pak prosila Boha, aby jí vrátil její prostěradla. Většina lidí uvěřila, že se stal zázrak a dokonce zapalovala svíce a modlila se nověny.*¹⁰

Druhá postava s darem jasnovidectví ve své podstatě průhledně odráží, ba přímo ztělesňuje základní principy spiritualismu. Pilar Ternerová představuje roli léčitele (*curandero*)¹¹; věští z karet a sbírá léčivé byliny. V jedné instanci pomocí karet shledá, že není jediná praktikující rituály:

*„Uviděla kulového svrška, kterého pikový spodek bodá mečem do hrdla, a usoudila z toho, že se Fernanda ve snaze přimět manžela, aby se vrátil domů, uchýlila k neblaze známému způsobu a zaráží špendlíky do jeho fotografie, jelikož však ono kouzlo špatně ovládá, přivodila mu vřed v hrdle.*¹²

Spiritualistické prvky jsou tedy v románu všudypřítomné skrze kulturní tradice regionu. Tamní historická a náboženská situace přetransformovala surrealistický umělecký proud z Evropy prostřednictvím Márquezova chápání latinskoamerického světa.

Spojení surrealismu s lidovým mystickým katolicismem Latinoameričanů nám darovalo literární žánr, jenž moderního člověka spojuje s člověkem archaickým; působí na naše smysly pomocí zhmotnění představ z hlubin dějin a fantazie, které však vypovídají více o povaze skutečného světa a podstatě lidskosti více, než se na první pohled zdá. Do Garcíova románu *Sto roků samoty* se promítají jak světské dějiny Latinské Ameriky, tak náboženské či kulturní dědictví. Podobně jako Garcíovy postavy prožívají cykličnost času, i my se snažíme pochopit vlastní lidství skrze příběhy, které v samém jádru stále obsahují tu samou mytickou pravdu, to samé sdělení, ale forma vyprávění nezůstává konstantní. A tak se stalo, že ke konci šedesátých let minulého století si lidé přečetli *Sto roků samoty* a pochopili, že možná nastal čas dozvědět se něco o sobě samém a světě, kde žijí, a to právě prizmatem magického realismu.

Zdroje

Gabriel García Márquez: Sto roků samoty

https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf

<https://sites.utexas.edu/ransomcentermagazine/2020/05/30/ascent-to-glory-how-gabos-masterpiece-became-a-classic/>

¹⁰ https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf (str. 98, 7. 12. 2020)

¹¹ <https://place.asburyseminary.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1547&context=asburyjournal> (str. 2, 12. 12. 2020)

¹² https://media1.webgarden.cz/files/media1:510a713e70291.pdf.upl/Marquez%2520G.%2520G.%2520-%2520Sto_roku_samoty.pdf (str. 142, 12. 12. 2020)

https://cs.wikipedia.org/wiki/Magick%C3%BD_realismus

<https://www.notablebiographies.com/newsmakers2/2005-Fo-La/Garc-a-M-rquez-Gabriel.html>

<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1982/marquez/biographical/>

William Price: Payne Folk Religion and the Pentecostalism Surge in Latin America

<https://place.asburyseminary.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1547&context=asburyjournal>

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Spiritualismus>